

OSVRT NA PREMIJERU DRAME »U AGONIJI« U KANADI

Želimir B. Juričić

Kanadska kultura je, s obzirom na svoj institucionalizirani dualizam tzv. bikultura, bazirana na ravnopravnosti britanske i francuske kulture. Međutim, s obzirom na ostale etničke grupe kanadskog društvenog mozaika, koje su se u Kanadi našle procesom useljavanja, te na one koje su tu obitavale prije dolaska bijelog stanovništva, kanadska je kultura multidimenzionalna. Zaključcima Kraljevske komisije o bilingualizmu i bikulturalizmu (Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism)¹ koje je kanadska vlada prihvatila i ozakonila priznato je i postojanje ostalih nefrancuskih i neengleskih etničkih grupa u Kanadi. Analizom statusa koje multikulturalizam daje ostalim etničkim grupama vidi se da njima nisu dane samo jezične povlastice nego su uzeti u obzir i ostali elementi potrebni za harmoničnu koegzistenciju svih etničko-raznolikih kulturnih baština. Radi provođenja u djelo zaključaka Kraljevske komisije, federalna i pokrajinske vlade formirale su specijalne fondove kako bi potakle osnivanje i razvijanje etničkih grupa i njihovih aktivnosti. Iz tih fondova dotiraju se etničke organizacije koje se prije svega bave kulturno-umjetničkim radom. U nekim kanadskim pokrajinama osnovani

su i centri za multikulturu (multicultural centres) u kojima etničke organizacije prikazuju svoje kulturno-umjetničke programe, održavaju sastanke, koncerte, plesove, izložbe, i srodne aktivnosti. Tek nedavno su poduzeti koraci da se osim dosadašnjih egzotičnih, folklorno-estradnih i kulinarskih aktivnosti etničkih klubova manifestiranih u veoma skućenim klupskim prostorijama, crkvama i privatnim organizacijama, poduzmu kulturne manifestacije širih razmjera koje na jezičnom, kulturnom i prosvjetnom polju multikulturizam pruža pripadnicima etničkih grupa. U istočnim pokrajinama Kanade (Quebec, Manitoba i Ontario) na primjer, već odavno se osim specijalnih škola za djecu useljenika i manjina održavaju jezični tečajevi za novodošle kako bi im se olakšalo prilagođavanje novoj sredini, ljetni tečajevi engleskog i drugih jezika (u Torontu, glavnom gradu pokrajine Ontario, 54 posto stanovništva je anglosaksonskog porijekla), radio-televizijski programi na etničkim jezicima, a formirano je i dvadeset dramskih etničkih klubova radi širenja, izvođenja i gajenja etničke dramske umjetnosti. U tom pogledu, istakli su neki kulturni radnici iz Vancouvera, pokrajine istočne Kanade su mnogo naprednije od nas na zapadu, gdje su takve aktivnosti još uvijek u povojima. Naročito u pogledu etničkog teatra, izjavila je Wera-Welli Grotz, pokretač ideje o osnivanju Prvog multikulturnog dramskog festivala, mi još uvijek lutamo u tami. A baš takva jedna kulturna manifestacija zbližila bi ne samo šaroliko etničko stanovništvo Vancouvera, nego bi pridonijela i kulturnom ugledu cijeloga grada:

Ethnic Dance, Song and other Arts Festivals have been held all the time — only the ethnic theatre was missing. Multicultural theatre is a very important factor. It gives theatre people of different ethnic backgrounds an opportunity to meet, exchange experiences and be of assistance to each other. In addition, the audiences have the opportunity to see different groups in action and to recognize the important contribution each has to make toward the total development of Multicultural Theatre in Canada.²

Uz obećanje financijske pomoći, ideju o organizaciji Dramskog festivala u Vancouveru spremno su prihvatili gradski, pokrajinski i federalni organi za kulturu, a deset najvećih etničkih društava, uključujući i Kanadsko-jugoslavensko udruženje iz Vancouvera, prijavila se za aktivno sudjelovanje na tom festivalu.

Osnovano 1931. godine, Kanadsko-jugoslavensko udruženje (The Canadian-Yugoslav Association) jedno je od najstarijih kulturno-umjetničkih

organizacija Kanađana jugoslavenskog porijekla u Vancouveru. U svojoj dugoj historiji ono je umnogome pridonijelo gajenju i očuvanju starokrajskih kulturnih tekovina i prenošenju etničkog identiteta na mlađe generacije, koje kanadsko školstvo odgaja u asimilacionom duhu i usmjerava prema britanskoj tradiciji, društvenim normama, običajima, i kulturnim nasljedima. Iako poznato kao vrstan organizator tradicionalnih etničkih aktivnosti (pjesme i plesovi, narodna muzika, piknici, sportska natjecanja), želje i namjere Kanadsko-jugoslavenskog udruženja da prisustvuje na Dramskom festivalu bile su mnogo veće nego njihove raspoložive budžetsko-financijske, a naročito dramsko-organizacione mogućnosti. U stvari, u pogledu posljednjeg, udruženje je bilo bez ikakva iskustva. Baveći se godinama aktivnostima potpuno druge naravi, ono nije imalo ni ansambla, ni repertoara, ni stručnog ni tehničkog osoblja, ni znanja o teatarskim i glumačkim djelovanjima u zemlji i svijetu. Da bi izbjeglo kompromisnu situaciju u kojoj se našlo, više iz patriotskih nego bilo kojih drugih razloga, udruženje se obraća dvojici »naših ljudi« Mihailu Starčeviću i Johnu Starku koji su se u Vancouveru afirmirali na kulturno-umjetničkom polju; prvi na prevodenju Krležinih dramskih djela, a posljednji kao redatelj i glumac u izvođenju samostalnih šoova kanadskog humoriste Stevena Lickoka.

Ljudi od struke i s vezama u vankuverskim kazališnim i glumačkim krugovima, Starčević i Stark se spremno odazivaju pozivu udruženja i obvezuju se da će pod imenom Kanadsko-jugoslavenskog dramskog društva, ali pod okriljem udruženja, sudjelovati na Dramskom festivalu jednim reprezentativnim jugoslavenskim dramskim djelom. Sa svoje strane udruženje obećava pomoć u nestručnom dijelu rada i, koliko im mogućnosti dopuštaju, u financijskom pogledu. Obje organizacije se motorički primaju nimalo lakog ni zahvalnog posla. Zaslugom Starčevića, koji upravo završava prvu verziju svog engleskog prijevoda »U agoniji«, društvo odlučuje da će se baš tom dramom predstaviti vankuverskoj kazališnoj publici. Svi su svjesni napornog rada koji ih očekuje. Jer, u psihološko-suptilnoj drami kao što je »U agoniji« u kojoj likovi više govore nego djeluju, kako od prevodioca tako i od režisera i glumaca traži se golemi kreativni potencijal da bi se uspješno realizirala sva nabijenost i unutrašnja dinamika Krležina dramski pažljivo isprepletenog teksta.

Kao prvi zadatak, društvo počinje s »politurom« upravo završenog prijevoda drame. Uz pomoć svojih glumaca-prijatelja Stark organizira čitanja i diskusije teksta. Krležina bogata frazeologija, kombinacija naoko

jednostavnih riječi i rečenica, učestala upotreba ličnih zamjenica, germanizmi i obilje sličnih pojedinosti koje djelo čine strukturalno i kompozicijski skladnom dramskom tvorevinom, zadaju prevodiocima brigu i glavobolju. »Bila je to muka Isusova«, sjeća se Starčević. »Za mene 'U agoniji' ima nekoliko slojeva koji svaki na svoj način, i u kombinaciji s ostalima, daju tijelo i dušu cijelom tekstu. Što ispustiti, a što nadodati takvom tekstu a da se ne poremeti slijed misli i vitalnost radnje? Da i ne govorim o Krležinu agramersko-patricijskom rječniku krcatom njemačkim frazama... muka, muka. Zbog naše publike te smo dijelove ili potpuno preveli na engleski ili, ako im nismo mogli naći adekvatan engleski prijevod, ispustili. Prijevodi su veoma nezahvalan posao. Prevodilac je obično taj na koga se svaljuje kuka i motika publike i kritike ako djelo ne uspije. Ja sam toga svjestan.«³

Završivši i drugu verziju prijevoda drame, Starčević i Stark je predaju u ruke novoimenovanom dramaturgu Thomasu Graingeru da je on adaptira za scenu. »A highly accomplished writer himself«,⁴ Grainger se prihvaća titanskog posla, dok Stark raspisuje audiciju za formiranje glumačkog ansambla. Od dvadeset i pet prijavljenih kandidata izabire se četvero: Lee Taylor za ulogu Lenbacha, Doris Chilcot (Laura), Peter Brockington (Križovec) i Ann Grainger, žena dramaturga, za ulogu ruske emigrantkinje Madlen Petrovne. Redateljsku odgovornost preuzima na sebe sam Stark, a Vassil Popov i Sean Gorman zadužuju se za tehnički dio izvedbe.

Počinje se i s prvim pokusima. Nakon potanjeg upoznavanja s tekstom i pojedinačnim ulogama, glumci se tuže da je Graingerov tekst »pretanak«, to jest da je iz originala previše izrezano i preuređeno, da riječi ne podupiru radnju. »To smo pogotovo osjetili u drugom činu u kojem se dramski impulsi kreću isključivo u verbalističkom nadmetanju dvaju preostalih protagonista.«⁵ Predlaže se da se promijeni naslov drame; na engleskom »In Agony« može odbojno djelovati na potencijalnog gledaoca. Od te se ideje odustaje. Pod izgovorom da tekst još uvijek na nekim mjestima »grebe«, da ima previše repeticija i da ga treba približiti zahtjevima moderne pozornice i suvremene publike kojoj Krležin ambijent nije poznat, uz dozvolu Graingera sami glumci i dalje preuređuju tekst koji još uvijek smatraju nedovoljno obrađenim. »Znate, na kraju smo meso drame toliko srezali da je ostala sama kost. Osim toga, od pretežno psihološke drame, bez vanjskih zapletaja i raspleta, mi smo kreirali neku vrstu malih dramskih fragmenata, seriju mini-drama, malih

intimnih priča bez kohezije i dinamike. Ubili smo i ono malo živosti kojom se drama odlikuje u originalu.«⁶ Pretpremijerske pripreme se nastavljaju. Zbog odsutnosti Lee Taylora, koji je zaposlen u jednom drugome kazalištu kao klaun u nekom češkome komadu, Chilcot i Brockington uvijekavaju drugi čin. Taylor povremeno umoran dolazi, sjedi neko vrijeme u parteru i odlazi. Pet dana pred premijeru počinje se i radom na prvom činu. Tehnički pokusi se također približavaju kraju. Iz financijskih razloga scena je skromno, ali ukusno uređena. Scenarij se kombinira iz postojećeg fundusa dekoracija i iz privatnih dotacija. Umjesto brončanih lustera, bakroreza i vitrina u stilu Luja XIV, svjetiljki po stolovima i indirektnih rasvjeta, galanterijska radnja Laure Lenbach ima umjesto pulta pisaci stol s roloom, na zidovima par slika, nekoliko naslonjača i stalaža s krošnjama platana. Jedna krošnja pada sa stalaže na pod i leži neodmotana. Pred pultom je položen bogato ukrašen tepih. Uz manje promjene u rasvjetljenju scenarij ostaje isti u oba čina.⁷

Premijera toga prvog Krležina djela na kanadskoj pozornici je u subotu, 19. VI 1976, u osam sati navečer. Ne zna se je li bilo nekih reklamnih predobjava za taj izvanredan kazališni događaj.

Kako o kazališnoj predstavi nakon par godina ne ostaje mnogo — nekoliko kazališnih plakata, eventualne fotografije scene, i po koji program predstave — novinske kritike su jedini raspoloživi deskriptivni materijal koji ostaje kroničaru. Napisane neposredno poslije premijere one su približan dokaz o uspjehu ili neuspjehu jedne izvedbe, a katkada i barometar osjećaja samog dramskog kolektiva i gledalaca. Na premijeru »U agoniji« obratilo se u svojim recenzijama nekoliko vankuverskih dramskih kritičara.

Max Wyman, kritičar najvećih i najpopularnijih gradskih novina *Vancouver Suna*, u uvodu svog prikaza obraća se s nekoliko riječi na samog Krležu. Premda živuća legenda u svojoj domovini, među ostalim, ističe Wyman, Krleža nije još dovoljno poznat, ni kao pisac ni kao dramatičar, na sjevernoameričkom kontinentu. »The name Krleža iz not, perhaps, a name that rolls trippingly off the tongue of the average Canadian theatregoer. His plays have never had much impact on the world of the Englishlanguage theatre — indeed they have never been translated.«⁸ Recenzent stavlja Krležu uz bok Sartrea i Camusa ističući ga kao umjetnika s visoko humanom svijesću koji je uspio problemima svoga vremena i svoje sredine dati biljeg općeg i sveljudskog. To mogu samo umjetnici visokih kreativnih dometa. »Ali, koliko smo od tih Krle-

žinih pogleda na svijet i njegove dramske vizije vizualno doživjeli na jučerašnjoj premijeri njegove 'U agoniji' — pita se recenzent — What is unfortunate is that this production tends to illuminate all this the way a flashlight would illuminate St Paul's Cathedral.«⁹ Drugim riječima, »U agoniji« je kao realizacija bila na prilično niskoj razini. Teško je reći, primjećuje Wyman, koliko smo od inače efektnog kazališnog komada izgubili u prijevodu i scenskoj adaptaciji. Svi glumci odreda su bili predramatični i kruti. U nervnoj razdraženosti alkoholom i prepirkama sa ženom Lee Taylor nepotrebno pada u takav očaj od kojeg je gotovo počeo čupati kosu. Umjesto rutinirane lakoće kojom bi se trebao kretati na pozornici, on je padao na sve strane kao klada. »On se jednostavno nije mogao uživjeti u ulogu, ni riješiti cirkuskog mentaliteta u kojem je donedavno glumio.«¹⁰ Ni Chilcot ni Brockington nisu uspjeli inteligentno interpretirati Krležin dijalog. »The characters tend to solidify into cardboard.«¹¹ Jedino je Popov svojom scenskom kulturom, izgleda, našao pravi ton i pridonio odvijanju i ono malo radnje kojom se drama odlikuje. Kao redatelj završava svoju recenziju Wyman, Stark nosi isto toliko krivnje za neuspjeh djela kao i glumci, ako ne i više. Po njegovoj režiji drama ozbiljno »škripi«.

S entuzijazmom sam pošao na premijeru Krležine drame »U agoniji«, piše Bob Allen, dramski kritičar jutarnjih novina *The Province*. Na žalost, razočarao sam se. Tekst koji u mnogo čemu podsjeća na strindbergske kreacije i u problemu tretiranja porodice u suvremenom životu nosi obilježja velike drame nije previše osakaćen prijevodom. Problem leži u samoj izvedbi, dodaje Allen. Taylorovu interpretaciju Lenbacha ne smije se uzeti ozbiljno. On se toliko razbacuje na sceni, galami i bjesni, da se stječe dojam kako prisustvujemo nekakvoj komičnoj operi. Brockington i Chilcot su bili nešto bolji i stvorili su prilično solidne i efektno izrađene likove. S režiserske strane cijeloj izvedbi manjkao je fokus, ritam, a bez toga se teško može oživiti jedna ideja. Ne želim, nastavlja kritičar, u bilo kojem slučaju umanjiti vrijednost Krležina psihološki fino isprepletenog komada, nego ukazati na činjenicu da je tekst, pogotovo njegova hrvatska verzija, mnogo bolji od jučerašnje izvedbe. Zato sam stavio naslov moje recenzije »Krléza's script better than Metro production.«¹²

Kao i ostali recenzenti, Lee Rankin, kritik *The Peaka*, glasila Simon Fraser Sveučilišta u Vancouveru, smatra da je drama mnogo izgubila na svojoj gipkosti i svježini baš zbog prijevoda. U dramama upravljenim

s pogledom unutra, u same ličnosti, uspjeh djela često ovisi o pravoj kombinaciji riječi i rečenica koje su jedino moguće invocirati željene slike mišljenja jednog pisca i njegovu punu dramsku snagu. »Some of the richer nuances have been, no doubt, swept under the rug in translation.«¹³ Interpreti uloga nisu bili na visini. Premda prilično nesigurna u prvom činu (možda zbog slabog teksta?), Doris Chilcot postaje bolja baš u momentu kad se u njoj ruše i posljednji idilični snovi, i kad su sve njene nade u Križovca poljuljane. Jedva sam dočekaao, nastavlja Rankin, da se Lenbach ubije. Njegov uloga nije laka — igrati smrvljenog i dotučenog čovjeka u pripitom stanju traži od glumca veliki kreativni potencijal — Lee Taylor nije Lee Marvin. Brockington »had a firm handle«¹⁴ u ulozi jedva uhvatljivog, hohelegantnog Križovca. Mala pozornica i loš posjet pridonijeli su sigurno »mlitavosti« predstave, završava svoju recenziju Lee Rankin.

Na premijeru se osvrnuo u svom glasilu *Multi News* i Federalni sekretarijat za multikulturizam objavivši: »A drama by Miroslav Krleža, *In Agony*, was presented by the Canadian-Yugoslav Association Drama Group of Vancouver. This play was the first English translation of a trilogy of plays which trace the rise and fall of a wealthy and aristocratic turn-of-the-century family.«¹⁵

Nakon premijere u Metro Theatre drama »U agoniji« je prikazivana još tjedan dana u City Stage Theatre u Vancouveru, uz prosječan posjet i s istim elanom. Mjesec dana poslije stavljena je na repertoar Nacionalnog multikulturnog festivala u Winnipegu, glavnom gradu pokrajine Manitoba, gdje je i davana 29—31. srpnja u kazalištu Manitoba Theatre Centre. U Winnipegu je ansambl nastupio u nešto drugačijoj podjeli: Derek Ralston zamjenjuje Lee Taylora u ulozi Lenbacha, a Ann Lindstone preuzima ulogu Madlen Petrovne od Ann Grainger. Za razliku od male i skućene scene Metro Theatra, Manitoba Theatre Centre je divno, upravo raskošno uređeno kazalište, s velikom binom i oko 800 mjesta za gledaoce. »Kad smo stavili na pozornici ono malo stvari koje smo sa sobom dovezli iz Vancouvera, sjeća se Brockington, imao sam osjećaj da smo u orahovoj ljusci na moru.«¹⁶ Da bude tragedija još veća, premijeru u Winnipegu posjetilo je prvog dana oko tridesetak ljudi, a drugog, upola manje. »Možete misliti kako nam je bilo igrati na onoj golemoj sceni, a pred praznim sjedištima. Nije ni čudo da su nas recenzenti napali.«¹⁷ Jedan od njih, Rene Ile, iz *Winnipeg Tribuna*, usporedio je dramu »U agoniji« s košarkaškom utakmicom koju je Kanada iste večeri

igrala na Olimpijadi u Montrealu: »Izgubili smo i ja i Kanada, ja sjedeći puna dva sata u agoniji i dosadi, a Kanada u Montrealu. 'U dosadi' bi bio mnogo bolji naslov za tu dramu.«¹⁸ Nakon debakla u Winnipegu, Stark predlaže da se posjeti Toronto i još neki gradovi Ontarija, ali glumci odustaju. »Bilo nam je već svima dosta. Jedva smo čekali da se završi šou u Winnipegu i da se vratimo kućama. Da smo imali bolju organizaciju, prijevod, više vremena za pokuse, i bolje financijske mogućnosti, tko zna, možda bi bilo drugačije. Znae, ja još uvijek ne znam kako se Krleža izgovara hrvatski!«¹⁹

Nastojanja Kanadsko-jugoslavenskog dramskog društva da upozna kanadsku kazališnu publiku s Krležom svakako su hvalevrijedna i označavaju svijetli događaj u kanadskom kutlurnome životu. Međutim, njihov prvi neuspjeh ne smije ih obeshrabriti. Dapače, gledajući loše, nauči se što je dobro. Loša iskustva ne smiju ubiti volju za rad jednog mladog kolektiva, nego ga pobuditi na daljnji, zajednički i nesebičan rad. Krležin dramski repertoar pruža dramskim umjetnicima, redateljima, i scenografima golem kreativni potencijal i sadrži u sebi neprolazne i neprocjenjive vrijednosti.

BILJEŠKE

¹ Canada. Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism. Report. Sv. 4., *The Cultural Contributions of the other Ethnic Groups* (Ottawa: The Queen's Printer, 1970).

² Wera-Wella i Grotz i Ursula Mertig, »The Multicultural Theatre«, *Souvenir Programme*, The First Annual Multicultural Theatre Festival (Vancouver: June 19, 1976), 3.

³ Mihailo Starčević — autoru.

⁴ Bob Allen, »Roundabout fascinating despite flaws«, *The province* (Vancouver: September 13, 1976), 37.

⁵ Peter Brockington — autoru.

⁶ Isto.

⁷ Mihailo Starčević — autoru.